

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуто поняття культури соціальних інновацій у теорії М. Крозьє. За допомогою вторинного аналізу даних міжнародного дослідження цінностей українців констатується відсутність налаштованості старших верств населення на соціальні інновації. Визначено можливості молодіжних громадських рухів з їх розвитку.

Ключові слова: соціальні інновації, громадські рухи, цінності українців, соціальне навчання.

В статье рассмотрено понятие культуры социальных инноваций в теории М. Крозьє. При помощи вторичного анализа данных международного исследования ценностей украинцев констатируется отсутствие ориентации старших слоев населения на социальные инновации. Определены возможности молодежных гражданских движений по их развитию.

Ключевые слова: социальные инновации, гражданские движения, ценности украинцев, социальное обучение.

In this article the notion of culture of social innovations in the theory by M. Crozier is considered. Using the secondary data analysis of international research on values of Ukrainians the lack of focus on social innovations among the older representatives of the society is stated. The opportunities of further development of youth civil movements are defined.

Key words: social innovation, civic movements, values of Ukrainians, social learning.

Поняття культури соціальних інновацій.

Наприкінці ХХ ст. з розвитком постіндустріальних суспільств стало зрозумілим, що реалізація ідеї Римського клубу про сталий розвиток пов'язана не тільки з процесами технічного прогресу, але і з соціальними інноваціями. В найбільш розвинутих країнах цей процес набув великого впливу, чому сприяло нове розуміння ролі бюрократичних структур, з одного боку, а з іншого, – поширення діяльності різноманітних громадських рухів, від суто політичних до мистецьких. Для сучасної України соціальні перетворення є вкрай важливим питанням, про них багато говорять можновладці і мріють пересічні громадяни. Але наскільки українське суспільство є готовим до змін? Дана стаття є спробою дати хоча б часткову відповідь на це питання, використовуючи як теоретичні засади, так і вторинний аналіз даних конкретних соціологічних досліджень.

Аналіз умов швидких соціальних перетворень уперше здійснив Мішель Крозьє (*Michel Crozier*, 1922 р.) – французький соціолог, засновник школи організації у Франції. Він став відомим після виходу у 1963 р. книги «Бюрократичний феномен» («*Le phenomene bureaucratique*»), де запропонував нову стратегію реформування суспільства. У своїй теорії Крозьє відстоює нову логіку перетворень, виходячи з реалій постіндустріальних суспільств. Він робить акцент на людських аспектах соціального розвитку суспільства і обґрунтовує необхідність нового підходу до використання людських ресурсів через «обережну»

стратегію «навчання» індивідів новій поведінці і новим моделям взаємин у соціальному просторі.

Теоретично Крозьє близький до веберівської традиції осмислення проблем, коли суспільство – це не проста сукупність взаємодій, а певна система людських взаємин. Він вважає, що «активне втручання держави в економіку повинно бути повністю переосмислено, тому що технократи, яким би розумом вони не відрізнялись, не мають ні компетенції, ні необхідної свободи духу для того, щоб приймати рішення від імені практиків... Необхідно виробити нову філософію регламентації, засновану на двох ідеях: з одного боку, на ідеї про те, що тільки простота правил дозволяє справитися зі складністю проблем; з іншого боку, на ідеї про те, що тільки активне співробітництво громадян і професіоналів може дозволити виконати його завдання в області економіки [1, с. 36]. Автор вважає, що саме системний характер не дозволяє легко реформувати суспільство, або змінювати його через вольові рішення одного або навіть більшості індивідів. Результати колективного зусилля часто виявляються абсолютно протилежними тому, чого хотіли на початку дії його учасники. Виникають так звані «зворотні ефекти» або «порочні наслідки» (*effect pervers*). Вони являють собою неминуче слідство характеру вже усталених у суспільстві відносин між людьми.

На прикладі становлення американського континентального ринку Крозьє доводить, що він виник завдяки, по-перше, зусиллям влади, яка змогла розвинути систему комунікацій і примусила

дотримуватися юридичних норм, а по-друге, підтримці *повільного становлення проміжних людських структур* (des reseaux humains d'intermediaires), які створювали цей ринок і відіграли вирішальну економічну роль. Мова йде про головну роль різноманітних людських спільнот, без яких жодна соціальна інновація не відбудеться [там же, с. 39].

В подальшому великий внесок у розуміння процесу змін у житті людських суспільств здійснив польський соціолог Петро Штомпка (*Sztompka P.*, 1944 р.). Його книга «Соціологія соціальних змін», яка вперше вийшла англійською мовою у 1991 році і була перекладена російською у 1996 р., відіграла велику роль у розвитку вітчизняної соціології [2]. Сам Штомпка віддає належне авторам з Північної Америки та європейських країн, які раніше втягнулися в потужний процес соціального розвитку. На основі його аналізу він доводить, що у другій половині 70-х років у соціології почався швидкий розрив із матеріалістичними уявленнями про суспільство в межах французького варіанта соціологічного структуралізму. П. Штомпка вважає, що цей напрямок соціології розроблявся не тільки М. Крозьє, а також і Аленом Туреном [2, с. 176], який ввів образ **«самовідтворюючого суспільства»**. На відміну від структуралізму, в якому стверджується, що «суспільство підкоряється відчуттям колективної дії і невідворотнім законам або вимогам історичної реальності», Турен вважав, що «еволюціоністська або історична концепція апелює до порівняльної історії і навіть до філософії історії. Вона прагне показати, що суспільства слідує один за одним на шляху прогресу, раціональності і укріплення національної держави. Вона не вивчає самих соціальних діячів: достатньо аналізувати їх дії, що є вираженням або позитивних тенденцій, або внутрішніх протиріч даної системи» [2, с. 180]. В умовах подібного, марксистського за своєю суттю, розуміння, роль особистості практично знищується. Ідея, що від окремої людини нічого не залежить, ще й досі діє в свідомості пострадянських людей. Саме тому, на думку Турена, в соціологію треба повернути людину-діяча, тому що люди самі створюють свою історію. Це можливо тільки у тому випадку, коли суспільство розглядається в якості безперервного, постійно діючого *продукту людських зусиль*. «Суспільство є нічим іншим, ніж нестабільний і, можливо, неузгоджений результат соціальних відносин і соціальних конфліктів» [2, с. 182].

Суспільство та історія створюються завдяки колективним діям людей, головними носіями яких, згідно з Туреном, є соціальні рухи. Вони трактуються автором як форми колективної мобілізації, які безпосередньо руйнують культурні засади суспільства. Саме таку роль у недавній історії відіграли литовський «Сяюдис» і «Народний Рух України» в процесі руйнування радянської системи в СРСР. Тому можна погодитись з Туреном, що «соціальний рух – вирішальний агент історії, оскільки історична реальність формується через конфлікти, а також вимоги, які висувають соціальні рухи, щоб надати специфічну соціальну форму культурним орієнтаціям» [2, с. 180]. Цікаво, що Турен побачив у

соціальних рухах основну мобілізаційну силу і пов'язав їх із появою постіндустріального суспільства, на відміну від руйнівних революцій XIX-XX ст.

Таким чином, соціальні інновації, що висуваються окремими групами і підтримуються або не підтримуються бюрократією, рухають подальший розвиток суспільства. Часто саме досягнення громадських рухів слугують орієнтиром для інших народів. Сьогодні новітня соціологія відхиляє «законо історії», які старше покоління сучасної української еліти вивчало «намертво» в межах історичного матеріалізму. Головна ідея, на думку Крозьє, полягає в наступному:

Соціальні інновації – це безперервна структуралізація і переструктуралізація тієї арени, на якій люди виконують ті чи інші дії, намагаючись знайти рішення проблем і завдань, що постають перед ними.

Розгледіти соціальні інновації не просто. Але слід зауважити, що в колективній діяльності подібного гатунку завжди наявна творчість окремих людей і механізм «колективного навчання», завдяки якому індивідуальні відкриття і новації стають частиною соціальної практики та поступово вбудовуються в систему. Саме цей процес змінює риси соціальної реальності, трансформуючи одночасно і сам механізм перетворень. Не існує необхідних, незворотних або «природних» змін. Усі вони – результат людської творчості і пошуку нових шляхів. Розуміння цього факту вимагає «організаційної свободи», щоб мати можливість протистояти структурним умовам. Крозьє ввів поняття «навчаюче суспільство», маючи на увазі один з фундаментальних механізмів соціальної самотрансформації – **колективне навчання**. В цьому Петро Штомпка вважає головний внесок автора в розвиток теорії діяльності в соціології.

Принципи культури соціальних інновацій.

Уперше принципи, яких слід дотримуватись, коли йдеться про соціальні інновації сучасності, також описав Мішель Крозьє. Ці принципи визначені необхідністю мобілізації духовних і природних ресурсів особистості, пов'язаних із її здатністю до інновацій. Якщо раніше в теорії управління ставилося завдання максимальної його раціоналізації, то в даному випадку раціоналізація відступає на другий план і поступається творчим здатностям особистості, яка береться за управління. А тому такі дії повинні базуватися на визначених Крозьє принципах: *простота, автономія і управління через культуру*. Зміст цих принципів полягає в наступному:

Принцип простоти організації – це найкраща «відповідь на складність людських відносин», – вважає М. Крозьє. Дієвість принципу в даному випадку означає значні скорочення на ієрархічній щабліні взаємин. Чим менше проміжних структур і елементів влади, тим більший простір для розвитку і реалізації людських духовних сил і здібностей.

Разом з цим треба розуміти, що цей принцип найкращим чином діє у постіндустріальному суспільстві. Що стосується перехідного, а в деяких проявах і посттоталітарного суспільства, яким ще й досі є Україна, то воно продовжує тяжіти до ієрархічних відносин, як таких, що замінюють собою

простоту. На наш погляд, це пов'язано з тим, що в умовах довготривалого тоталітарного режиму навмисно формуються, з одного боку, невіра людей у свої сили і, як результат, неповага до себе і до рівних за статусом, а з іншого, – намагання офіційних і неофіційних владних структур діяти з позиції сили, займаючи верхні шаблони в ієрархії. Звідси – неможливість простоти людських відносин, коли малознайомі люди просто не вміють поводитись один з одним на умовах рівності і взаємної поваги. Все ще діє принцип: «Ти начальник – я дурак, я начальник – ти дурак». При всій грубості цього вислову, він точно передає зміст взаємин тоталітарного суспільства. Більше того, за даними ЗМІ в Україні з'явився напівфеодалний інститут «смотрящих», який ще більше ускладнює і так недостатньо прості суспільні відносини. В таких умовах не може бути й мови про соціальні інновації на основі принципу простоти. Тільки поступове спрощення, а не ускладнення ієрархічних структур і відповідно поліпшення стану людських відносин може сприяти створенню клімату для соціальних інновацій.

Принцип автономії передбачає опору на здібності особистості. Для цього особистість повинна мати свободу дій і нести відповідальність за них.

Незважаючи на всю простоту висловленої М. Крозьє думки, її насправді дуже важко реалізувати в соціальній реальності України. Велика свобода дій початкового періоду Незалежності змінилася сьогодні більш контрольованою діяльністю, що є природним. Дії, які не спрямовані на поліпшення життя суспільства, не мають права на існування, тому контроль повинен бути присутнім обов'язково. Тобто, потрібен контроль громадський, як за діями пересічних громадян, так і тоді, коли йдеться про дії влади. В сучасних суспільствах він здійснюється через засоби масової інформації, а значить, передбачає свободу слова, яка гарантована українською Конституцією. На жаль, у цій справі все ще виникають проблеми.

Що стосується відповідальності особистості за свої долю і життя, без якої неможливо реалізувати принцип автономії, то за останні 20 років ця психологічна риса людей значно посилилась, порівняно з радянськими часами. Так, за результатами дослідження студентської молоді за допомогою тесту Роттера, які проводилися автором протягом останніх 20 років з невеликою перервою у 2001-2004 роках, вона підвищилась у студентів вищих навчальних закладів з 2,5-3 балів наприкінці 80-х років до 6,5-7 б. з 10 можливих у 1998 році. Причому підвищився саме середній рівень, тому що окремі відповідальні особистості були завжди, вони демонстрували високу відповідальність (до 9-10 б.) на фоні широко поширеної безвідповідальності, іноді навіть з мінусовими значеннями. Разом з тим, незважаючи на підвищення особистої відповідальності молоді, в суспільстві все ще мало свободи для дій, які передбачають опору на здібності окремих людей, що заважає їх об'єднанню. І це проблема не стільки законодавства, скільки наслідків тоталітаризму, звичаю недовіри особистості до рівних за статусом співгромадян.

Проте соціальні інновації в Україні все одно прокладають собі дорогу, особливо в сфері інформаційних технологій, освіти і нових напрямків діяльності. Так, у роки Незалежності стало звичайною дією активних громадян створення політичних партій, громадських організацій, інноваційних закладів освіти, створення нових муніципальних підприємств, відродження традицій особистих умінь в ремісництві, а також нових форм соціального об'єднання через соціальні мережі, які з'явилися після появи Facebook у 2004 року. Як тільки люди отримали свободу дій у створенні економічних, політичних і громадських організацій, вони почали нею користуватися.

Принцип управління через культуру передбачає перехід від складних горизонтальних та вертикальних структур до простих організацій, які складаються в автономних самокерованих спільнотах.

В Україні такий процес спостерігається у своїй початковій стадії. Процес делегування повноважень у владних структурах розпочався зразу ж після отримання Україною Незалежності і руйнації тоталітаризму. Особливо інтенсивно він проходив на муніципальному рівні, коли була прийнята низка законодавчих і нормативних актів, що поклали початок самостійності міст. Сьогодні можна сказати, що рівень муніципальної культури значно збільшився, що протягом 90-х років минулого і на початку XXI ст. цей процес набував сили, хоча представники державної влади і досі намагаються керувати місцевим самоврядуванням і притримувати розвиток його самостійності за рахунок тяжіння до відносин тоталітарної доби з чіткою ієрархією. На наш погляд, це пов'язано з тим, що керівники владних структур і пересічні громадяни не стали іншими в момент виникнення нової України, у них залишилися цінності і соціальні уявлення попередньої доби. Більше того, у людей відсутній досвід суспільної діяльності в демократичних умовах. Це процес, який потребує вдумливої соціальної роботи і *навчання*, про які писав М. Крозьє. Значну допомогу в цьому можуть надати спеціальні соціологічні дослідження, спрямовані на виявлення можливостей для соціальних змін.

Розглядаючи питання про управління через культуру, слід звернути увагу на цінності сучасних українців, тому що саме вони визначають соціальну поведінку і можливість появи нових соціальних технологій. І тут варто говорити про людські ресурси соціальних інновацій, які можуть увійти в життя людей не через революції, а через орієнтацію суспільства на сталий розвиток.

Центральна роль людських ресурсів. Носієм соціальних інновацій завжди є особистість, яка налаштована на позитивні соціальні зміни. Вона може бути представлена як у бюрократичних структурах, так і в громадських рухах. У недавній історії легко помітити приклади великих соціальних змін завдяки діяльності і громадських рухів і особистостей з потужним інноваційним потенціалом. Але наскільки суспільство підготовлено до таких змін у житті сьогодні? Відповідь на це питання можна знайти у міжнародному європейському порівняльному дослідженні цінностей, яке проводилося в Україні у

2005 році [3]. Здійснений нами вторинний аналіз результатів порівняльного дослідження цінностей українців дає уявлення про орієнтацію суспільства на інноваційні процеси.

Дослідження було одночасно проведено у 24 європейських країнах наприкінці 2004 – на початку 2005 року, в Україні у лютому-березні 2005 р. Загальною для всіх методикою був «Портретний ціннісний опитувальник» (Portrait Values Questionnaire) професора Ієрусалимського університету Ш. Шварца. В ньому респондентам пропонувались 21 описання людей з певною орієнтацією. Кожну з них респондент повинен був оцінити за 6-бальною системою від «дуже схожий на мене» (6 б.) до «зовсім на мене не схожий» (1 б.). Методика розрахована на 10 ціннісних орієнтацій людей, які розташовані в системі координат «Орієнтація на себе – Орієнтація на інших» і «Інновації – Консерватизм». Це наступні ціннісні блоки:

Влада (Power), соціальний статус і престиж, контроль або домінування над людьми та ресурсами.

Досягнення (Achievement), особистий успіх і його демонстрація через соціальне визнання.

Гедонізм (Hedonism), задоволення і насолода самим життям.

Стимуляція (Stimulation), життя насичене гострими відчуттями, новизною і складними завданнями.

Самокерівництво (Self-direction), незалежність у мисленні та прийнятті рішень, творчість, пізнання. Ця цінність має пряме відношення до соціальних інновацій. У російській і українській мовах навіть не має слова «самокерівництво», а тому його перекладають як «самостійність», що не передає головного – здатності людини самостійно визначити мету соціально важливої діяльності, розробити засоби її досягнення і працювати на її реалізацію. У роки хрущовської відлиги з'явилися напівнегативні вислови: «сам собі режисер» та «ініціатива «наказуема» виконанням», які досить оригінально передають психологічний зміст самокерівництва.

Універсалізм (Universalism), розуміння, висока оцінка та прагнення захистити благополуччя всіх людей, а також навколишнього середовища. Насправді універсалізм включає такі важливі європейські цінності як Рівність і Справедливість, а також загальнолюдську цінність – Здоров'я.

Доброзичливість (Benevolence), як збереження і підвищення благополуччя близьких людей, чуттєвість, чесність, велич душі.

Традиції (Tradition), повага, визнання звичаїв і ідей традиційної культури або релігії. Прийняття своєї долі.

Конформність (Conformity), обмеження дій, схильностей, імпульсів, які можуть зачепити або нанести шкоду іншим людям, порушити соціальні норми та соціальні очікування. Ввічливість, слухняність, повага до старих і батьків.

Безпека (Security), надійність, пошук гармонії, стабільності в суспільстві, у взаєминах з іншими і в собі, прагнення до чистоти і суспільного порядку.

Розташування цінностей у межах двох схрещених координат: «Орієнтація на інших – Орієнтація на себе», і «Консерватизм – Інновації» в даній схемі доповнено поясненнями щодо інноваційного потенціалу суспільства, як це зробив фінський соціолог Матті Пуохініємі. Він протягом останніх 20 років тричі послідовно досліджував зміни в цінностях фінів і дав кожному з секторів свою назву. В секторі Розвитку знаходяться найбільш стародавні європейські цінності, які визначали соціальну еволюцію протягом тисячоліть, що стало особливо помітним в останні роки. Це цінності Універсалізму і Самокерівництва. Саме ці цінності пов'язані з соціальними інноваціями. Від того, наскільки широко представлені в суспільстві ініціативні люди, готові самостійно вирішувати проблеми через конкретні справи і технічні винаходи на основі рівності прав і соціальної справедливості («Універсалізм»), як часто виникають громадські рухи, що ставлять собі на меті досягнення таких цілей, а головне, – як правляча еліта реагує на їх зусилля, від цього і залежить інноваційний потенціал суспільства [рис. 1].

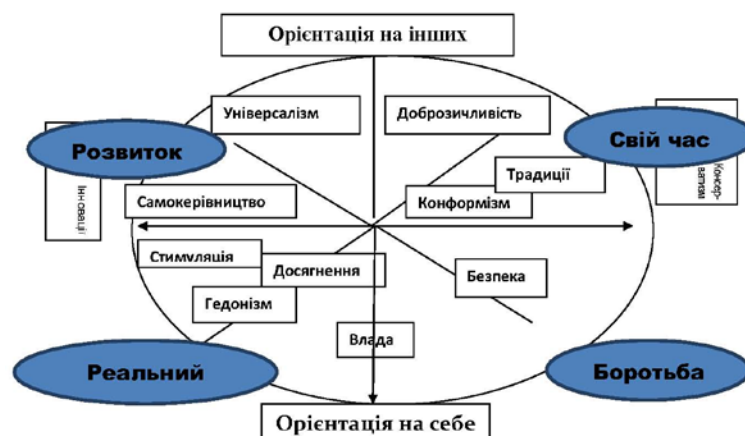

Рис. 1. Схема цінностей Ш. Шварца у виконанні М. Пуохініємі [4]

На наш погляд, саме ці стародавні цінності склалися на континенті і визначали розвиток європейців в останні як мінімум 10 тис. років. Першим це відмітив ще М. Вебер, коли звернув увагу на те, що будь-який технологічний винахід європейців відразу стає доступним більшості, на відміну від китайської цивілізації, де винахід паперу і книгодруку не привів до появи преси [5]. Найбільш потужно ці цінності були реалізовані в масовому виробництві товарів споживання в суспільствах загального блага. На жаль, вони все ще не усвідомлюються в якості найбільш бажаних для сталого розвитку українського суспільства.

В секторі «Свій час» розташовані цінності доброзичливості, традицій та конформізму. Люди в таких суспільствах намагаються зберегти свої попередні надбання і не схвалюють соціальні зміни, зберігаючи свої традиції. У секторі «Боротьба» зосереджені цінності Безпеки і Влади, їх поділяє більшість українців, хоча вони і протилежні інноваційному розвитку. У секторі «Реальний час» розмістилися цінності, що притаманні переважній частині сучасних західних суспільств: Стимуляція, Досягнення, Гедонізм. Вони не перешкоджають появі інновацій, терпимо ставляться до рухів, нових ідей, якщо це не веде до соціальних потрясінь. Так було, наприклад, з рухом хіпі, який, незважаючи на згорання, привів сучасне суспільство до нового розуміння значущості людського життя, а також породив традиції мирних «квіткових» революцій.

Соціологи В. Магун і М. Руднев аналізували отримані в ході міжнародного дослідження українські результати. Вони виявили різні аспекти ціннісних орієнтацій українців, у тому числі і щодо їх прагнення інновацій, або, як визначили автори, «відкритість змінам». Соціологи дійшли висновку, що українцям притаманна величезна орієнтація на себе: «Порівняно з іншими країнами встановлено, що як населення України в цілому, так і населення кожного з регіонів статистично значно перевищує більшість країн (крім Польщі, Португалії, Греції і Словаччини) за фактором «Вихід за межі свого «Я» – Самоствердження»: українці, нагадаємо, більше за інших орієнтовані на самоствердження» [6, с. 262]. У наведеній нами схемі – це «орієнтація на себе», яку деякі психологи звать ще «егоцентризмом».

Що стосується інноваційного потенціалу українців, то тут результати міжнародного дослідження констатували значну різницю як між поколіннями, так і окремими регіонами України. Найважливіший для нас результат такий: *українська молодь практично не відрізняється від своїх однолітків з других європейських країн*, в той час як старше покоління, починаючи з 30 років, а особливо вікова група 50-59 років, статистично значно відрізняється від однолітків країн Заходу [там же].

Що стосується регіональних відмінностей, то найбільшу прихильність до змін продемонструвало населення Західної України. За даним фактором вони не відрізняються від оцінок жителів 18 з 23 європейських країн. Найменшу здатність до інновацій продемонстрували жителі центру України. Вони

увійшли в групу з трьох країн з подібними показниками (Греція, Ірландія, Польща). Жителі Півдня і Сходу мали проміжні між Заходом і Центром країни показники в своїй орієнтації на зміни [6, с. 262-263].¹

Порівняльне дослідження дало підстави авторам аналізу дійти висновку, що «по двох інтегральних і ціннісних факторах – «Відкритість до змін – Збереження» та «Вихід за межі свого «Я» – Самоствердження» – населенню України також притаманні найбільш високі, порівняно з іншими країнами, середні значення. Воно, відповідно, характеризується найбільш сильними орієнтаціями на цінності збереження (на відміну від відкритості до змін) і цінностям самоствердження (на відміну виходу за межі свого «Я») [6, с. 271].

Говорячи відверто, дослідження показало слабку орієнтацію українців на інноваційні процеси і високий рівень егоцентризму, який проявляється в орієнтації на себе. Далі українців від інновацій, за даними дослідження, знаходиться тільки Греція. Це однозначно відносить жителів нашої країни до сектору «Боротьба», а не «Розвиток».

Людська здатність до навчання та її використання для інноваційного розвитку суспільства. Незважаючи на такі не зовсім втішні для України висновки аналізу ціннісних орієнтацій суспільства, хочеться повернутися до думки М. Крозье про «*обережну*» стратегію «навчання» індивідів новій поведінці і новим моделям взаємин у соціальному просторі, тому що в будь-якому суспільстві завжди є люди інноваційні і одночасно доброзичливі. Вони здатні запропонувати нові ідеї і засоби їх втілення, якщо для цього будуть створені умови. Ознакою сучасності є той факт, що такі умови в Україні поступово створюються.

До остатнього часу діяльність громадських організацій, орієнтованих на соціальні інновації, фінансувалася в Україні за рахунок переважно закордонних грантодавців. Уже декілька років у Миколаєві активно діють: громадська організація «Пенітенціарна ініціатива», діяльність якої спрямована на попередження розповсюдження СНІДу, туберкульозу і гепатиту у місцях позбавлення волі, Миколаївський благодійний фонд «Нове сторіччя», Миколаївська асоціація «ВІЛ-інфікованих», а також декілька інших об'єднань, які працюють з жіночою аудиторією, безпритульними дітьми та іншими.

У 2010 році у Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» був створений волонтерський центр. У межах проекту «**Центри волонтеріату – ключ до трансформацій місцевих громад**» за підтримки Посольства США в Україні побачив світ посібник з волонтерського менеджменту. Він складений у вигляді практичних рекомендацій, конкретних прикладів українського та закордонного досвіду, методичних розробок, які полегшують роботу з волонтерами.

¹ Трохи дивно, що в переліку країн, орієнтованих на зміни, Польща фігурує у всіх 4 групах країн порівняння, від найменш до найбільш орієнтованих. Можливо, це технічна помилка.

Як найважливішу подію слід вважати той факт, що 19 квітня 2011 року Верховна Рада України у другому читанні прийняла **«Закон про волонтерський рух»**. Закон визначає правовий статус волонтера, волонтерської організації, їх права та обов'язки, принципи волонтерської діяльності, учасників цієї діяльності, види, засади та напрями здійснення діяльності, а головне – *джерела фінансування* [7]. Все це свідчить про позитивні зрушення, які будуть мати свої наслідки у подальшому соціальному житті країни, як це відбувалося, наприклад, у Фінляндії, яка розпочала свій інноваційний рух значно раніше.

Тут треба зазначити, що головною особливістю соціальних інновацій є їх спрямованість на покращення життя людей у суспільстві. Треба розуміти, що саме конкретні сміливі люди, особистості, а не суспільства в цілому, здатні на інновації. Зрозуміло, що допомоги вимагають вразливі верстви населення, яких ми все ще намагаємося не помічати: інваліди, безпомічні старі, безпритульні та занедбані діти, самотні матері, психічно хворі, наркомани. Всі вони потребують особливої уваги, для них важливо створювати, з одного боку, такі умови, щоб вони себе почували так само комфортно, як і всі інші люди, а з іншого, – надавати таку допомогу, яка б давала можливість змін до повноцінного життя.

В якості прикладу ефективності дій громадськості можна навести діяльність «Руху Листопада» у Фінляндії у 60-ті роки. Це була громадська організація студентів, метою яких стала боротьба за права найбільш вразливих верств населення: безпритульних, алкоголіків, психічно хворих, хронічно безробітних і бродяг, а також правопорушників, що утримувалися по тюрмах. У той час у Фінляндії була складна соціальна ситуація: в 4 рази більше позбавлених волі, порівняно з іншими країнами Північної Європи, один з найбільших відсотків психічно хворих (0,4 %) у структурі населення в світі, а затримання через алкогольне сп'яніння за кількістю перевищували показники Данії у десятки разів. Гомосексуальність переслідувалася законом, так само як і невіплачені аліменти та бродяжництво. Суспільство було жорстко контрольованим, але при цьому малоефективним [8, с. 32].

У 1966 році студентська спілка Гельсінського університету організувала серію дебатів, спрямованих проти різних установ примусу. Особлива критика була спрямована проти діючої в той час системи соціального забезпечення і політики контролю. Тоді ж три студенти, серед яких був майбутній прем'єр-міністр і спікер парламенту Пааво Ліппонен, організували в університеті для 500 безпритульних захід, у програму якого входили не тільки промови і виконання пісень, але і пиво з ковбасками. «Рух Листопада» також надрукував список 50 несправедливостей країни. Студенти організували декілька робочих груп, проводили демонстрації, займалися дослідженнями, створювали комітети з підтримки утиснутих груп населення. Це призвело до створення державних структур подібного спрямування, а також

великих напівурядових організацій: об'єднання циган, допомога психічно хворим, об'єднання «Без постійного житла», а пізніше спеціального «Ю-фонду», який і сьогодні займається будівлею квартир для самотніх громадян. У 1972 році «Рух Листопада» був розпущений, оскільки його організатори вважали свої завдання виконаними [8, с. 32]. Розпуск був обумовлений тим, що державні установи взяли на себе обов'язки, які раніше виконувала громадська організація. Наведений приклад показує, який шлях проходить соціальна інновація: а) усвідомлення потреб суспільства в «лікуванні» соціальних хвороб, б) спроба їх подолати на рівні громадського руху, в) коли спробувана тактика дій стала успішною, така соціальна інновація стає напрямком діяльності держави.

Цей приклад – яскрава ілюстрація до змісту *соціальної складової концепції сталого розвитку*, проголошеної Римським клубом у 70-ті роки минулого століття. Вона має на увазі наступне: а) особистість повинна брати участь у всіх процесах, які впливають на сферу її життєдіяльності, б) сприяти прийняттю і реалізації рішень, в) контролювати їх виконання. Як тут не згадати Е. Дюркгейма, який вважав, що всі соціальні хвороби може лікувати тільки суспільство і ті люди, з яких воно складається, а не анонімна узагальнена до поняття держава, як більшість українців все ще вважає. Повторюючи як мантру «держава повинна зробити те чи інше», ми фактично перекладаємо особисту відповідальність за те, що з нами відбувається. Насправді особливу відповідальність повинна взяти на себе муніципальна влада, яка постійно стикається в своїй діяльності з конкретними людьми і спирається на ті людські ресурси, які наявні на території муніципалітету. На жаль, українські соціологи все ще рідко займаються такими дослідженнями, оскільки кожне з них потребує певних ресурсів, матеріальних і людських, а замовник не вважає їх потрібними.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна зазначити наступне.

1. Необхідно, щоб соціальні інновації стали пріоритетом сучасного розвитку української держави. Певні умови для їх виникнення вже створені як на рівні законодавства, так і у досвіді практичної діяльності, в тому числі і в студентському середовищі.

2. Важливо досягти поступових змін у основній орієнтації українців. За рахунок соціального навчання відійти від консервативних цінностей, що поділяються більшістю населення старших вікових груп, до цінностей, орієнтованих на «розвиток» і створення комфортних умов життя для абсолютної більшості людей.

3. Найбільш перспективною силою для мирних соціальних перетворень є студентська молодь, яка явно демонструє налаштованість на таку діяльність і може стати основою нових громадських рухів.

4. Для розгортання цієї складної, але важливої для суспільства діяльності потрібні кадри. За умови переробки відповідним чином навчальних планів

підготовки соціологів та соціальних працівників, більшість з них могла б отримати необхідну кваліфікацію для роботи у громадських організаціях та рухах, основною метою яких є сталий соціальний розвиток українського суспільства.

5. Для підготовки соціологів-фахівців з соціального навчання в межах громадських рухів необхідно уточнити навчальні плани і посилити як теоретичну, так і практичну складову професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крозье М. Современное государство – скромное государство. Другая стратегия изменения [Электронный ресурс]// М. Крозье // Свободная мысль, 1993, № II. – С. 35–43. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Sem/42.php.
2. Штомпка П. Социология социальных изменений [Электронный ресурс] / П. Штомпка. – М. : Прогресс, 1996. – Режим доступа : socioline.ru/pages/petr-shtompka-sotsiologiya-sotsialnyh-izmenenij.
3. Украинское общество в Европейском пространстве / [под ред. Е. Головахи, С. Макеева]. – К., Институт социологии НАНУ, Харьковский ун-т им. Каразина, 2007. – 274 с.
4. Ruohiniemi M. Täsmäelämän ja uusuhteisöllisyyden aika. – Vantaa : Limor kustannus, 2006. – 339 s.
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер. – К. : Основи, 1994. – С. 11.
6. Магун В. Жизненные ценности населения: сравнение Украины с другими европейскими странами / В. Магун, М. Руднев // Украинское общество в европейском пространстве / [под ред. Е. Головахи, С. Макеева]. – К., 2007 с. 226–273. (Институт социологии НАНУ, Харьковский ун-т им. Каразина).
7. Закон України про волонтерський рух. 19 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.winnercentr.org/.../zakoni/90...
8. 100 социальных инноваций Финляндии / [под ред. И. Тайпале]. – Helsinki, Itämerikeskusääitiö, 2009 – 106 s.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д.філос.н., проф.;
Васильев Я. В., д.психол.н., проф.

© Мейжис І. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 30.03.2012 р.

МЕЙЖИС Ірина Альбертівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальна структура суспільства, соціальні інновації.